

EEN BIJZONDERE TEKENING EN EEN BIJZONDER VERHAAL

De restauratie van de Wadenoijse kerk in 1954

Twee verschillende mannen..... Maarten Vermeulen en Jan Nout.

Ze kenden elkaar in 1954 waarschijnlijk niet, maar allebei zijn ze in dat jaar buitengewoon geïnteresseerd in de restauratie van de kerk in Wadenoijen.

De een maakte er een unieke tekening van en de ander deelde zijn herinneringen.

Een tekening en een verhaal; samen brengen ze de ingrijpende restauratie van toen weer helemaal tot leven.

WAT VOORAFGING AAN DE RESTAURATIE

Na de laatste restauratie van de kerk in 1902 is het gebouw eind 1945 opnieuw aan een grote herstelbeurt toe. Al jaren was er, mede door de oorlog, aan de bijna 900 jaar oude kerk geen grondig onderhoud meer gepleegd en takelde het gebouw steeds verder af. Vooral de daken zijn er slecht aan toe. Op het dak van het koor is zelfs geen enkele leisteen meer te bekennen; er ligt alleen nog een laag asfaltpapier op om het inregenen enigszins te kunnen tegengaan.

In 1952 is de toestand inmiddels zó verslechterd dat gesproken wordt van algeheel verval en instortingsgevaar.

Tussen kerkenraad en Monumentenzorg wordt dan al jarenlang gecorrespondeerd over een broodnodige restauratie. Geraamde kosten, financiering en subsidies, bouwtekeningen, bestekken en voorwaarden vliegen regelmatig over en weer. Zonder daadwerkelijk resultaat.

Pas negen jaar later, in het voorjaar van 1954, komt er groen licht van Monumentenzorg en kan aannemersbedrijf Van Vliet uit Geldermalsen eindelijk aan de slag.

DE POTLOODTEKENING VAN MAARTEN VERMEULEN (1918-1992)

De restauratie is in volle gang als in september 1954 de 36-jarige Maarten Vermeulen met zijn schetsboek en potloden neerstrijkt op de begraafplaats achter de kerk. Daar heeft hij een goed zicht op de zuidzijde van het gebouw.

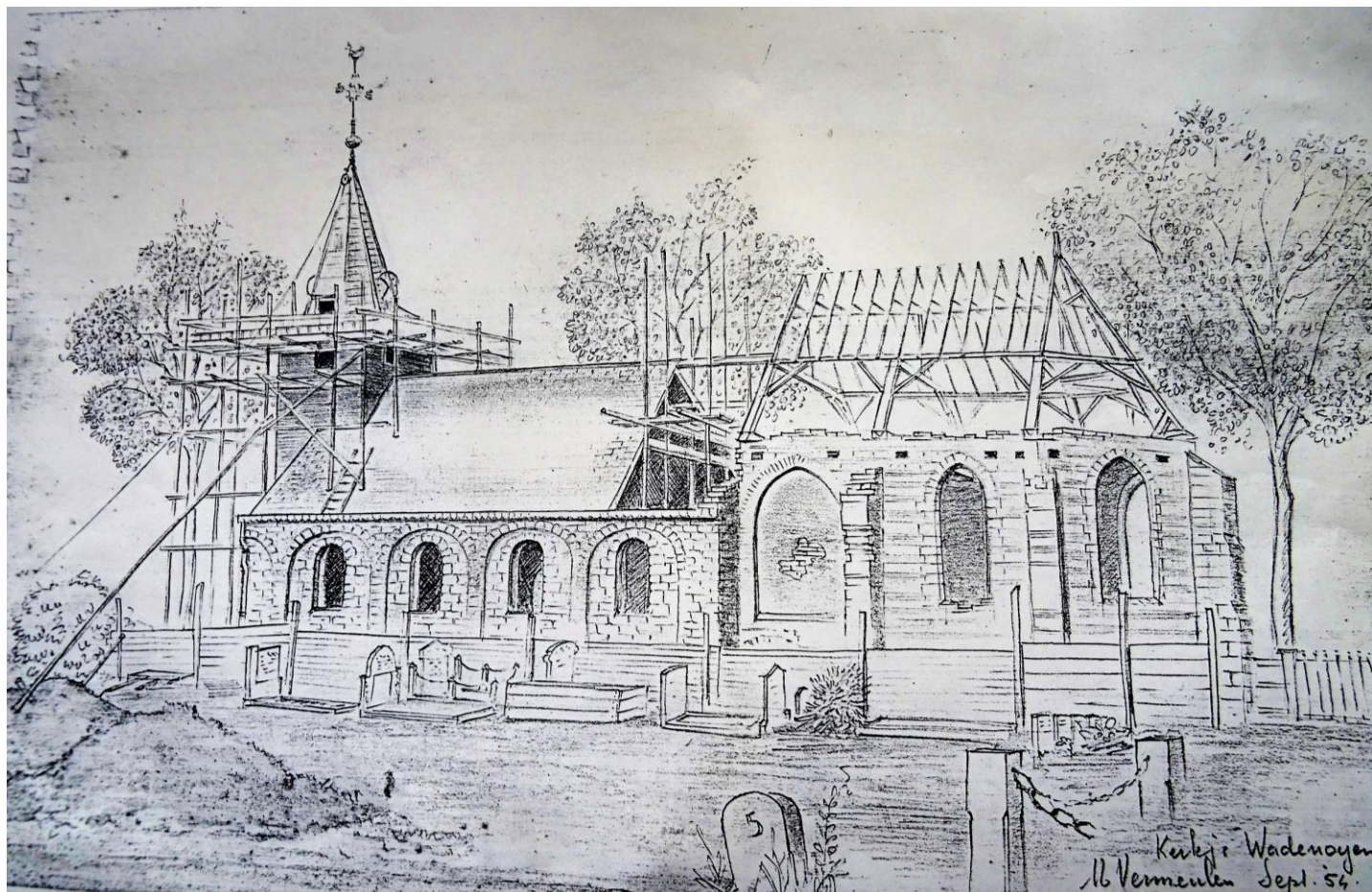
Ooit begonnen als timmerman maar doorgegroeid als bouwopzichter bij de gemeente Tiel (later wordt hij er gemeentearchitect) leidt hij door de week een druk leven; altijd aan het werk of aan het studeren. Behalve op zijn vrije zaterdagmiddag en/of op zondag, want dan kan hij zich niet alleen aan zijn gezin wijden, maar ook aan zijn grote hobby: het tekenen en schilderen van monumenten. Met potlood, krijt, inkt of (water)verf.

Op die bewuste dag in september neemt hij in alle rust de in restauratie zijnde kerk nauwkeurig in zich op en tekent deze tot in detail in zijn schetsboek. Niet wetende dat hij aan een uniek stukje werk bezig is dat eind 2021, bijna 70 jaar later, door zijn zoon Martin op zolder wordt gevonden en vervolgens aan de Stichting Vrienden van de Kerk van Wadenoijen wordt aangeboden.

Maarten Vermeulen (Privé collectie)

De Stichting is bijzonder verguld met de unieke tekening die namelijk iets weergeeft wat op geen enkele andere foto uit die tijd te zien is: de restauratie van de kerk in 1954 in volle gang!

Hoewel Monumentenzorg een fraaie collectie foto's heeft van de restauratie is er niet één foto bij die zo'n mooi overzicht geeft als deze bijzondere tekening.

Tekening Maarten Vermeulen (Coll. Stichting Vrienden van de Kerk van Wadenoyen)

Wat Maarten Vermeulen ons laat zien is een momentopname van de kerk in al zijn eenvoud en kwetsbaarheid. Het is overduidelijk dat het ook nog maanden zal duren voordat de restauratie afgerond is en de kerk weer in gebruik genomen kan worden.

Toch is er al veel gebeurd. Zo is het sloopwerk al zichtbaar een tijdje achter de rug en is er zelfs al begonnen met de opbouw van een totaal vernieuwde kap op het koor. Maar er moet nog veel meer gebeuren; de daken, de toren en de vensters zijn bij lange na nog niet klaar. Oude pleisterlagen moeten nog worden verwijderd en al het metselwerk worden uitgehakt. Alleen al voor de muren liggen nog 10.000 tufstenen klaar om steen voor steen het vele versleten muurwerk te vervangen. En dit is dan alleen nog maar de buitenkant van de kerk.

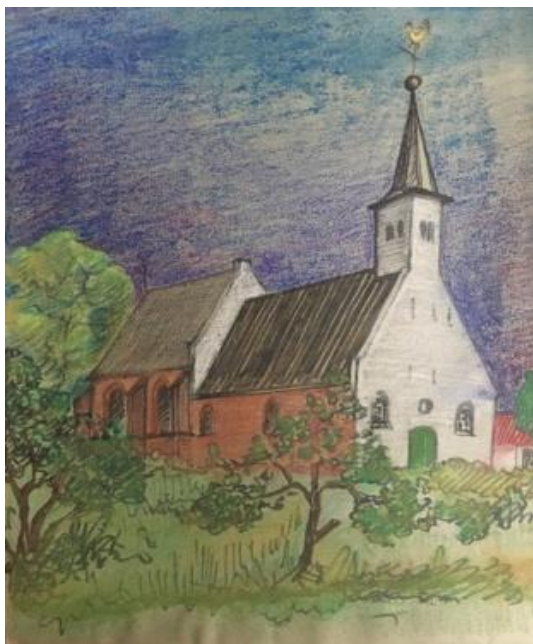
Behalve een momentopname geeft de tekening ook een tijdsbeeld weer: de houten steigers, de toren die geschoord wordt met een houten steigerpaal en een dik touw. De houten schotten rondom de kerk om de graven te beschermen.

Tot slot de begraafplaats met maar een paar stenen grafmonumenten en een enkele paal met een nummer erop.

De kerk voor en na de restauratie (Coll. Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed)

Niet alleen de kerk van Wadenhoijen had de warme belangstelling van Vermeulen, ook andere monumenten in de omgeving hadden zijn interesse en werden door hem op papier en doek vereeuwigd. Zo tekende en schilderde hij in die periode (die ca. acht jaar duurde) niet alleen veel kerken maar ook Betuwse boerderijen en landschappen.

Krijttekening van de kerk van Kapel-Avezaath (Coll. M. Vermeulen)

Aquarel van de kerk in Erichem (Coll. M. Vermeulen)

Aquarel van de kerk in Asch (Coll. M. Vermeulen)

Aquarel van een onbekende Betuwse boerderij (Coll. M. Vermeulen)

Vooraf oude kerken bleven Maarten zijn hele leven lang fascineren. Na zijn pensionering stortte hij zich dan ook volledig op zijn grote passie: de bouwhistorie van een 15-tal dorpskerken in de omgeving. Het was de bedoeling om alles wat hij daarover in een manuscript had vastgelegd ook in boekvorm uit te geven, maar daar is het helaas nooit van gekomen.

DE HERINNERINGEN VAN JAN NOUT (1935-2019)

Zoals Maarten Vermeulen door zijn tekening ons een mooie impressie gaf van de restauratie van de buitenkant van de kerk, zo deed Jan Nout hetzelfde - maar dan op een andere manier - van de binnenkant. Niet met een tekening maar met het verwoorden van zijn herinneringen in een interview met Meine Jansma tijdens de laatste restauratie van de kerk in 2003. (Jansma was lid van de restauratiecommissie en maakte elke week een nieuwsbrief waarin hij ook het gesprek met Nout vastlegde)

Jan Nout aan het woord

'Als klein kind heb ik vaak in de kerk rond gehold en me verstoppt achter de houten banken. Later vonden er allerlei jeugd- en jongerenactiviteiten in plaats waar ik ook aan deelnam. Ja, ik heb heel wat voetstappen in de kerk gezet. Toen ik dan ook in 1953 hoorde -ik was in die tijd leerling-timmerman bij aannemer Van Beest in Ophemert- dat "mijn" Wadenoijse kerk gerestaureerd zou worden, wilde ik daar niet alleen graag bij zijn, maar ook aan werken. Ik vroeg ontslag aan bij Van Beest en solliciteerde bij aannemer Van Vliet uit Geldermalsen. Toch duurde het nog even eerdat aan het werk begonnen kon worden en ik had daardoor een tijdje geen werk. Maar niks doen was niks voor mij en gelukkig kon ik tijdelijk aan de slag als appelplukker. Géén uitdaging maar het leverde wel verdienen op en ik was van de straat en uit de kroeg!'

Jan vertelt verder over hoe de kerk er toen uitzag:

1953: Interieur kerk voor de restauratie - richting schip/toren (Coll. Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed)

'De kerk was destijds vooral somber en donker. Met één en al hout van binnen, van vloer tot dak, en stond vol houten banken. Die in het midden waren voor het gewone volk en die langs beide kanten voor de welgestelden. Als gewoon volk haalde je het echt niet in je hoofd om op een plek van de welgestelden te gaan zitten.

Boven het achterste deel van het schip was over de hele breedte een houten orgelbalkon. En overal was rondom een lambrisering aangebracht, natuurlijk ook weer van hout! Dat was denk ik om de vochtplekken weg te werken.

Ook in het koor was het één en al hout: helemaal voorin stonden een paar banken voor de kerkenraad en daarvoor een fraai houten soort hekwerk. En natuurlijk een preekstoel en ook een mooie grote Herenbank.

En dan de houten plafonds en daken! Die waren zò vergaan dat ze elk moment konden instorten. Het is toen ook gebeurd dat tijdens het sloopwerk van het dak zo'n oude verrotte balk plotseling naar beneden stortte en de grote grafsteen op de vloer zwaar beschadigde. Het was soms echt levensgevaarlijk!'

1953: Interieur kerk voor de restauratie - richting koor (Coll. Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed)

En dan gaat Jan als jongste leerling-timmerman eindelijk aan de slag. Vol trots vertelt hij daarover:

‘Eerst haalden we alle banken eruit. Daarna braken we het orgelbalkon af en sloopten we de lambrisering eruit. Wagens vol hout zijn weggevoerd en waarheen? Er waren best inwoners van Wadenoijen die wat hout konden gebruiken, al heb ik zo’n vermoeden waar het meeste hout naar toe is gegaan. Ik hielp met allerlei soorten klussen mee, maar het timmeren en opbouwen vond ik het mooist. Mijn taak was vooral, met behulp van oudere timmerlui, het dak te vernieuwen. De hele kapconstructie hebben we op de vloer van de kerk pasklaar gemaakt en daarna balk voor balk boven in elkaar gezet. Er is geen spijker aan te pas gekomen. Alles is in elkaar gezet met houtverbindingen van zwaluwstaarten en houten pennen die nu nog duidelijk zichtbaar zijn. Dat was nog eens een staaltje vakmanswerk! Ik heb ook meegewerkt aan het eikenhouten dakbeschot en aan het nieuwe tochtportaal wat er voorheen nooit was. En ook heb ik de nieuwe trappen naar en in de toren gemaakt en daar de balken en vloeren helpen vervangen. De nieuwe banken tegen de zuidmuur zijn trouwens niet door ons, maar door dorpstimmerman Kars gemaakt.’

Tot zover de herinneringen van Jan Nout die vooral het timmerwerk beschrijven.

WAT VERDER BINNEN NOG MOEST GEBEUREN

Er gingen behalve timmerlui uiteraard nog veel meer ambachtslieden aan de slag in de kerk. Slopers, metselaars, stukadoors, schilders, elektriciens, glaszetters enz. hadden hun handen vol aan het vele werk dat gedaan moest worden.

Hun werk bestond o.a. uit:

- De scheidingsmuur (toog) tussen schip en koor afbreken en daarna vernieuwen.
- Een nieuw rookkanaal metselen.
- Alle ramen van het schip verkleinen en in hun oorspronkelijke (Romaanse) staat terugbrengen
- Een doorgang uithakken (en afwerken) naar de ruimte onderin de toren.
- Het oorspronkelijke kruisgewelf onderin de torenkamer in ere herstellen.
- De bestaande toegangsdeur aan de noordgevel dichtmetselen en vervolgens ernaast een nieuwe toegang uithakken en afwerken.
- De muren van al hun oude pleisterlagen ontdoen, muurwerk herstellen en de muren daarna opnieuw stukadoeren en sauzen.
- Alle elektrische bedradingen vervangen.
- De houten vloeren uitbreken en vervangen door beton met daarop oude plavuizen.

DE KERK GERESTAUREERD

In het voorjaar van 1956 werden de restauratiewerkzaamheden, na bijna twee jaar intensieve arbeid, afgerond en kon de kerk opgeleverd worden. Het resultaat mocht er zijn!

Stond de kerk in 1953 nog op instorten en zag ze er vervallen, vochtig, overvol en donker uit, drie jaar later was het tegendeel bereikt: de kerk oogde mooi, licht en ruim. En minstens zo belangrijk: er kon weer veilig gekerkt worden.

Het schip van de kerk na en voor de restauratie van 1954 (Coll. Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed)

Bij de heropening van hun kerk, zullen de inwoners van Wadenoijen van de veranderingen versteld hebben gestaan. Van buiten prachtig gerestaureerd en als vanouds weer een pareltje aan de Linge! Al zal de binnenkant, hoe mooi ook, voor velen ook wel even wennen geweest zijn.

Het allereerste dat zal zijn opgevallen is dat men nu via een tochtportaal de kerk binnenkomt, dat is nieuw. En dan de aanblik van al die nieuwe veel comfortabelere stoelen die de harde, ongemakkelijke banken hebben vervangen! Menig zucht van opluchting zal daarover geslaakt zijn..... En dan de preekstoel; die staat niet meer in het koor maar in het schip!

De kerkvoogden en diakenen zitten zowaar ook niet meer op aparte banken maar samen met kerkgangers op de nieuwe lange muurbank tegenover de kansel. En voor de preekstoel staat ook iets nieuws: een grote robuuste tafel met veel ruimte eromheen!

De gerestaureerde herenbank en het gebodenbord, de laatste eindelijk leesbaar en nu een waar pronkstuk, hebben ook al een andere plek gekregen.

Nieuw is eveneens een doorgang vanuit de kerk naar de ruimte onderin de toren die als consistorie gebruikt gaat worden. Het wachten is nu alleen nog op het nieuwe orgel dat in het koor moet komen.

Het koor na en voor de restauratie van 1954 (Coll. Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed)

Het gebedenbord voor en na de restauratie (Coll. Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed 1938/Kerkfotografie Diana Nieuwold)

TOT SLOT

Jan Nout maakte evenals Maarten Vermeulen, die ook ooit als timmerman begon, in zijn verdere loopbaan flink carrière. Hij werd uitvoerder in de bouw en had bij het Tielse aannemersbedrijf BAM-Beutener de leiding over verschillende grote projecten. De restauratie aan de toren van de St. Maartenskerk in 1988 was één van Jan's laatste grote klussen.

Wat de kerk in Wadenoijen betreft: deze werd in 2003 opnieuw gerestaureerd, zij het veel minder ingrijpend dan in 1953. De buitenkant van het gebouw veranderde nauwelijks, de kerk van binnen echter onderging opnieuw een gedaantewisseling. De preekstoel kwam weer op de plek van vóór 1953 en de stoelen werden weer in de lengterichting gezet.

Interieur vanaf 2004 (Kerkfotografie Diana Nieuwold)

Bronnen:

- Regionaal Archief Rivierenland; Archief kerk Wadenhoijen
- 29^e Nieuwsbrief Restauratiecommissie 2003; Meine Jansma
- Met veel dank aan Martin Vermeulen